

Kişi Özdeşliği Problemi: Devamlılık Koşuluna Eleştirel Bir Bakış

[The Problem of Personal Identity: A Critical Look at the Continuity Condition]

Yusuf SİNCAR

Kâtip Çelebi University

Received: 02.09.2024 / Accepted: 30.12.2024

<https://doi.org/10.51404/metazihin.1542000>

Research Article

Abstract: Despite all changes we go through from birth to death, our natural intuitions suggest that there is an essence that never changes in us. This belief in the existence of an immortal essence in humans can be traced back quite far in history, and this essence has often been identified with a soul. Beings which are believed to have a soul have also been attributed a "self" or "I". The problem of self, which arises on the ground of religious belief, was brought to the philosophical ground with Locke. This problem, which Hume and Parfit also dealt with, was linked to the principle of "continuity" as a logical condition. However, the condition of "continuity" has not been transformed into an autonomous problem in itself. Discussions have always been shaped within the framework of different interpretations attributed to the condition of "continuity." In this paper, the condition of "continuity" will be criticized using Kripke's concept of "rigid designators" and a possible scenario will be designed in which the condition of "continuity" is met, but personal identity is not realized, since the levels of consciousnesses are not only one level. However, before that, Hume and Parfit's doubts about the existence of the self will be answered with Descartes' proof of the subject or "I". As a result of these answers, theories put forward on the problem of personal identity without stipulating the "I" will be criticized.

Keywords: personal identity, psychological continuity, consciousness, self, meta-x, best candidate, rigid designator.

Öz: Doğumdan ölüme tüm değişimlerimize rağmen, doğal sezgilerimiz bizde hiç değişmeyen bir özü salık verir. İnsanda ölümsüz bir özün varlığına işaret eden bu inanç, tarihte oldukça geriye götürülebilir ve bu "öz" çoğu zaman ruh ile özdeşleştirilerek, ruhu olduğuna inanılan varlıklara aynı zamanda bir "benlik"

Author Info: Yusuf SİNCAR

Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Anabilim Dalı, 35240, Buca-İzmir, TÜRKİYE.

E-mail: yusufsincarr@gmail.com

To Cite This Paper: Sincar, Y. (2024). "Kişi Özdeşliği Problemi: Devamlılık Koşuluna Eleştirel Bir Bakış." *MetaZihin*, 7(2): 81-98.

atfedilir. Bu şekilde dini inanç zemininde başlayan benlik problemi, Locke ile felsefi zemine taşınmıştır. Hume ve Parfit'in de işlediği bu problem, mantıksal bir koşul olarak "devamlılık" ilkesine bağlanmıştır. Ancak "devamlılık" koşulu başlı başına bir problematiğe dönüştürülmemiştir. Tartışmalar, daima "devamlılık" koşuluna yüklenen farklı yorumlamalar çerçevesinde şekillenmiştir. Bu makalede, "devamlılık" koşulu Kripke'nin "katı belirleyiciler" (*rigid designators*) kavramı kullanılarak eleştirilecek ve "devamlılık" koşulunun sağlandığı mümkün bir evrende bilinçler tek düzey olmadığından dolayı kişi özdeşliğinin gerçekleşmediği bir senaryo tanıtılacaktır. Ancak ondan önce, Hume ve Parfit'in ben'in varlığına yönelik şüphelerine, Descartes'ın özne/ben kanıtlanması ile cevap verilecek ve bu cevaplar sonucunda, kişi özdeşliği probleminde ben'i şart koşmadan yapılan temellendirmeler eleştirilecektir.

Anahtar Kelimeler: kişi özdeşliği, psikolojik devamlılık, bilinç, ben, meta-x, en iyi aday, katı belirleyici.

1. Giriş: Ben'in Önemi ve Kökeni

İnsanlar, toplumsal normlara uyum sağlama, aidiyet duygusu ve benlik saygısı gibi konularda sürekli olarak düşünme eğilimindedirler. Psikoloji alanındaki araştırmalar, kişilik özellikleri, bilinçaltı süreçleri, benlik algısı ve özdeşlik üzerine yapılan tartışmalar, "kişi özdeşliği" tartışmalarını anlamamız bakımından yardımcı olabilir. Öte yandan bu tartışmalar, kişinin yaşamı boyunca aynı kişi olarak kalıp kalmadığını, kalıyorsa bunun hangi koşullara bağlı olarak gerçekleştiğini, bir kişinin farklı zaman dilimlerinde nasıl aynı kişi olabileceğini ve kişi kimliğinin ne anlama geldiğini ifade eder.

Bu çalışmada, Locke'un bilinç temelli özdeşlik anlayışından Hume'un benlik eleştirisine, Parfit'in psikolojik devamlılık teorisinden Kripke'nin "katı belirleyiciler" kavramına ve son olarak da Descartes bağlamında, kişi özdeşliğinin özne-nesne ikiliği üzerinden ele alınmasına kadar uzanan bir dizi felsefi görüş ele alınacaktır.

Zihin felsefesinin temel meselelerinden biri olan *kişi özdeşliğine* dair öne sürülmüş bu kuramlarda, psikolojik devamlılık savı çoğu zaman mutlak bir koşul olarak kabul edilmiş ve *devamlılık*¹ ilkesi kendi başına bir problematiğe dönüştürülmemiştir. Bu çalışmada ise, bu düşünceye karşıt olarak, psikolojik devamlılığın mutlak bir koşul olmadığı bazı örnek düşünceler üzerinden temellendirilerek gösterilecektir. Bu bağlamda "devamlılık" ilkesinin mutlak bir koşul olmadığını görmek, kişi özdeşliğinin temelinde yatan ilkelerin yeniden değerlendirilmesi ve benliğe yönelik öne sürülen

¹ *Devamlılık* ilkesinden kasıt, makale boyunca işleneceği gibi Locke, Hume ve Parfit ekseninde bilinç/deneyim/psikolojik devamlılıktır. Bu anlamda, diğer devamlılık çeşitlerine (örneğin fiziksel devamlılık) yönelik bir eleştiri yapılmamaktadır.

varsayımların geliştirilmesi açısından bu alandaki tartışmalara katkı sunabilir bir içeriğe sahip olacaktır.

İzi sürüldüğünde "kişi özdeşliği" probleminin kökleri, insanda ölümsüz bir özün varoluşuna dair inançların doğuşuna kadar geri götürülebilir. Bu inançlara çoğu zaman "öte dünyalı dinler" eşlik eder. Çünkü bu türden dinlere göre ölüm ötesi hayatta ceza ve ödülün muhatabı bir başka kişi değil de bu dünyada her kim ise öte hayatta da kişi özdeşliğini koruyarak kendisiyle aynı kalan kişi olacaktır (Onur, 2023: 172). Bu anlamda kişi özdeşliğinin korunması ağırlıklı olarak "ruh" kavramına bağlı kılınmıştır çünkü ruh, doğası gereği parçalanmaz, çürümez ve gayri maddi olduğu için ölümsüzlüğe daha fazla yakıştığı düşünülür. Öyle ki hem Platon (2022: 65-c) hem de Descartes (2019: 38) ruhun ölümsüz ve bölünemez olduğunu ileri sürmekle birlikte, aynı zamanda 'düşünce'nin bizzat kendisini de ruha atfetmektedirler. Descartes'ın düşünceden direkt olarak özneyi çıkarması açısından, ruhtan kastı 'ben' olacaktır. Bu bağlamda, 'ölümsüz öz' ile 'ben' arasında *yakın bir ilişki* olduğu açıktır.

Öyleyse ölümsüz öz kavramının *kişi özdeşliği* tartışmaları için önem arz ettiğini söyleyebiliriz çünkü ölümsüz öz, hangi ontolojik kavrama karşılık gelirse gelsin (ruh, beden vs.) 'kişi' kavramını açıklamak için başat bir unsurdur. Başka bir deyişle, kişiyi olduğu kişi yapan şey çoğu zaman onun ölümsüz özü olarak anlaşılır. O halde "ben kimim" şeklinde sorulan her soru "benim ölümsüz özüm nedir" şeklinde de anlaşılması mümkündür. En azından, ben'i ruh ile özdeşleştiren inançların bu soruyu böyle algıladığı söylenebilir.

2. Kişi Özdeşliği, Benlik ve Değişim

Kişi özdeşliği problemi, herhangi bir şekilde kişi vasfını kazanmış bir varlığın "değişen" unsurlarıyla birlikte aynı kişi olarak kalıp kalmadığına dair temel bir problemdir. Bu problem, özdeşliğin doğasının bir tezahürüdür çünkü Heraclitus'un zıtların birliğine yönelik öne sürdüğü (2020: D54) yasa gereği özdeşlik, zorunlu olarak değişimi varsayar ve değişim olmadan özdeşlikten, özdeşlik olmadan da değişimden bahsedilemez. Heraclitus bu yasayı şöyle ifade eder: "Aynı şey vardır canlıda ve ölüde, uyanık olanda ve uyuyanda, gençte ve yaşlıda..." (2020: D69). Heraclitus daha sonra bu iddiasına yönelik yaşamdan örnekler getirir: "Hastalık varsa sağlık güzeldir, kötülük varsa iyilik güzeldir, açlık varsa tokluk ve yorgunluk varsa rahatlık güzeldir (νοῦσος ὑγιαίνην εποίησεν ἡδὺν καὶ ἀγαθόν, λιμός κόρον, κάματος ἀνάπαυσιν)" (Harris, 2022: 49). Görüldüğü gibi bu kavramlar, eğer karşıtları varsa anlam kazanmaktadırlar. Bu bağlamda değişim ve özdeşlik "zıttına-koşullu" kavramlar olarak karşımıza çıkar. (Demirbaş, 2024: 221). Özdeşlik ve değişimin "kişileşmesi" ise problemi çok daha güç bir zemine taşır. Çünkü "kişi" olmanın koşulları—örneğin bir taş olmanın

koşullarından—çok daha karmaşıktır, bu bağlamda kişi özdeşliğini çözümlenemeyen diğer özdeşlik türlerini çözümlenemeyen çok daha güç olmalıdır. Söz gelimi, Locke'a göre Tanrının bile özdeşliğiyle ilgili herhangi bir kuşku yoktur çünkü Tanrı, tanımı gereği “eşsiz” olduğundan onun başkalaştırılamayacağı açıktır (2023: 237). Ancak kişi özdeşliği—birazdan göreceğimiz üzere—oldukça güç tartışmaların yapıldığı karmaşık bir zemin olarak karşımıza çıkar.

Bu zeminden hareketle, mademki özdeşlik ve değişim birbirine koşullu kavramlardır, o halde, kişi özdeşliği probleminde bu kavramlara denk düşen ifadeler nitelik ve nicelik olacaktır. Nicelik özdeşliğe işaret ederken, nitelik değişime işaret etmektedir. Öyle ki kişi özdeşliği daima nicelik veya sayı türünden bir özdeşliğe atfedilir çünkü sayısal özdeşlik bir şeyin kendi dışında ikinci bir örneği olmayacağını ortaya koyar. Nitelik ise kişinin zaman içinde değişen duygu durumları ve karakteristik özelliklerini açıklamak için kullanılır (Onur, 2023: 172-173). Örneğin, bir kişi çocukluktan yaşlılığa kadar niteliksel olarak binlerce değişime (boy, kilo, düşünce, hayal, sevgi, tutku, vs.) uğrar. Görüldüğü gibi bir kişinin niteliksel olarak kendisiyle özdeş kalması son derece güçtür ki zaten kişi özdeşliğine yönelik tartışmaların bu zeminde yapıldığı söylenemez. Öyleyse kişi özdeşliği tartışmalarında esas problem iki alt kategoriye ayrılabilir: Birinci problem *sayısal*dır ve dolayısıyla *ontolojiktir* çünkü tartışma zemini kişinin zaman içinde gerçekleşen tüm niteliksel değişimlerini sahiplenen “biricik” nicel varlığıdır. İkincisi ise kişinin *nitelik olarak eşit olmama* problemidir. Bu problemlere getirilen “bilinç/deneyim/psikolojik devamlılık” çözümü, dördüncü bölümde gösterileceği üzere, bilinçlerin tek düzey olmadığı mümkün bir evren modeliyle eleştirilecektir.

3. Özne, Nesne ve Düşünce

Ben'in devamlılığı üzerine konuşmadan önce, ben'in varlığı üzerine yapılacak bir analiz, konunun anlaşılmasına katkı sunacaktır. Birazdan göreceğimiz gibi, ben'in varlığına yönelik şüphelerin olması, işe ben'in varlığı ile başlamamızı daha anlamlı kılmaktadır. Öyleyse bu bölümde, devamlılık ilkesini eleştirmeye zemin hazırlamak amacıyla, öznenin/ben'in varlığıyla ilgili şüphelere cevap aramaya çalışacağız (David Hume ve Derek Parfit'in özne veya ben'in varlığı ile ilgili ciddi şüpheleri vardır, bunu dördüncü bölümde göreceğiz). Bu anlamda “devamlılık” ilkesini eleştirmeden önce, öncelikle bu probleme konu olan ben'in varlığına ilişkin kanıtlamaların ortaya konması, ben'in *yokluk* ile ilişkilendirilmesi (örneğin ben'in “sanı” olarak ifade edilmesi) üzerinden kurulan “devamlılık” teorilerini zayıflatacak ve yapılacak eleştiriye daha anlamlı ve anlaşılır kılmaya yardımcı olacaktır.

Ben'in varlığına yönelik şüphelerin olması, şüphesiz bilinç ve zihin dediğimiz yapının anlaşılacak derecede çok karmaşık ve muğlak olmasından kaynaklanmaktadır. Bu

zorluğu pek çok düşünür itiraf eder. Örneğin, eğer "benlik" hissi zihinde olup biten bir şey ise ve bu duyguyu özne "bilinç" yolu ile varlığa getiriyorsa, bu problemin çözümü oldukça zor bir hal alır. Çünkü bilincin anlaşılması söz gelimi beynin anlaşılması kadar kolay değildir. Bu zorluğu David Chalmers *Bilincin Zor Problemi (The Hard Problem of Consciousness)* makalesiyle gündeme getirir. Buna göre, zihin veya bilinç üzerine yapılan tartışmalarda bilincin kolay problemlerini zaten bilim veya nörobilimci çözmüştür, ancak bilincin zor problemleri henüz çözülebilmemiş değildir (2007: 225-226). Benzer olarak Jostein Gaarder de bu zorluğu, "insan zihni, bizim onu anlayabileceğimiz kadar basit olsaydı, o zaman da biz, onu yine anlayamayacak kadar aptal olurduk." ifadeleriyle vaaz etmektedir (1995: 378). Öte yandan Sam Harris de (filozof ve nörobilimci) bilinç dediğimiz şeyin yapısının bilimsel olarak açıklanamadığını ve bu yüzden benliğimize sınır çizmenin güçlüğüne itiraf etmekle birlikte yine de "benlik" hissinin varlığını reddedemeyeceğimizi ifade eder (2014: 227-230). O halde, ben'in bilinç ve zihin ile olan yakın ilişkisi bağlamında çok muğlak ve karmaşık bir yapı olduğu ve bu yüzden şüphelere neden olduğu açıktır. Bu bağlamda konunun ana teması olmaması bakımından, yukarıdaki filozofların ifadeleriyle yetiniyoruz. Ancak, bu türden şüphelere karşı olarak, ben'i (düşüncüyü) şüphe duymaz bir kesinlikle kabul eden filozoflar da vardır. Bu filozoflar arasında akla ilk gelen isim Descartes'tir.

Descartes "düşünüyorum o halde varım" (*cogito ergo sum*) önermesiyle özneyi veya ben'i kanıtladığını iddia etmişti ancak aynı zamanda bu kanıtlama biçimi çokça eleştirildi. Örneğin Russell, Descartes'in "düşünüyorum o halde (ben) varım" önermesi yerine, sadece "düşünce var" demesi gerektiğini ve dolayısıyla burada "ben" in gayri meşru olduğunu iddia etti (2022: 138). Ancak Descartes'in (*cogito*) önermesi, düşüncenin en nihayetinde bir deneyim/tecrübe olduğu ve hiçbir tecrübenin de öznesiz olamayacağı (Yalçın, 2003: 113) karşı önermesiyle savunulmuş ve dolayısıyla Russell ve benzer eleştirileri yapan filozoflar eleştirilmişti. O halde, bu türden bir akıl yürütme kullanılarak özneyi düşünceye içkin kılmak mümkün görünmektedir.

Öte yandan bir kısım İslam felsefecisi de benliğin *soyutluluğundan* yola çıkarak ben'in varlığını kanıtlama yoluna gitmiştir. Buna göre insanın "benlik" veya "ruh" olarak adlandırılan içsel varlığının, maddi bedenden farklı olduğu vaaz edilir. Öncelikle, kişinin kendisini, yani "ben"ini sezgisel olarak bildiği ifade edilir. Bu tür bilgiye "huzurî" ya da sezgisel bilgi denir. Kişi, kendi benliğini doğrudan ve içsel bir şekilde algılar, yani dış dünyadan gelen duyuşsal bilgilere ihtiyaç duymaz. Bu, benliğin doğrudan ve derin bir şekilde hissedildiği anlamına gelir. Buna karşılık, bedenine ise duyuşsal organlar aracılığıyla tanındığı belirtilir. Bu bağlamda bilginin doğasının soyut olduğu ileri sürülür. Bilgi, maddi özelliklere (örneğin, uzam veya bölünme gibi) sahip olmadığı için soyut bir varlıktır. Eğer bilgi soyutsa, bu bilgiyi algılayan varlığın da soyut olması veya en azından soyut bir tarafının (ruh veya *ben* gibi) olması gerektiği

sonucuna varılır (Şerebiyani, 2022: 121). Çünkü soyut bir şey, maddi bir varlık tarafından algılanamaz. Buna göre, insan sadece maddi bir bedenden ibaret değildir, aynı zamanda soyut bir "ruh" veya "nefis"e de sahiptir. Bu ruh, bilgiyi algılayan ve bilinç sahibi olan varlıktır. Maddi olmayan bir bilgi, ancak maddi olmayan bir varlık tarafından algılanabilir. Bu nedenle, insanın içsel benliği, maddi bedenden farklı, soyut bir varlıktır. Bu varlığa da *ruh* veya *ben/lik* dememizin önünde herhangi bir engel görünmemektedir.

Öznenin varlığını kanıtlamak için şöyle bir yol daha izleyebiliriz: Düşüncenin var olduğundan neredeyse hiç kimse şüphe duymaz. Şüphe duysa da Descartesçi anlamda bu yine bir düşünce olur. Öyleyse "düşünce" kavramını parçalamakla işe başlayabiliriz. İlk adım, düşünceden nesneyi çıkarsamaktır. Birazdan bir önerme şeklinde göstereceğimiz üzere, düşünce kavramında zorunlu olarak nesne içerilir. Çünkü düşünce² bir deneyim ve devinimdir, dolayısıyla düşünce daima bir "şey" in düşüncesidir. Kant her ne kadar "içeriksiz düşünceler boştur" (Kant, 1993: 66) diyerek "boş düşünceler" e ontolojik bir statü tanısa da "hiçbir şeyin düşüncesi" olanaksızdır, dolayısıyla "boş düşünceler" diye bir şeyden söz etmek çelişiktir. Çünkü hiçbir şeyin düşüncesi tahayyülü muğlak bir ifadedir. Öyleyse düşünce daima bir şeyin/nesnenin düşüncesi olarak varlığa gelebilir. Dahası Franz Brentano'nun (1838-1917) yönelimsellik (*intentionalite*) kuramı bunu ifade eder. Çünkü, "zihinsel olgular, kendi içinde zorunlu olarak bir nesne barındıran olgular" dır (1995: 68). Standart formda bir argüman şeklinde gösterecek olursak:

- (i) Düşünce deneyim ve devinimdir.
- (ii) Deneyim ve devinim "şeysiz" olamaz.
- (iii) O halde düşünce "şeyli" dir.

Nesnenin varlığı bu türden mantıksal bir argüman şeklinde ortaya konabilir. Ancak henüz öznenin neden ve nasıl düşüncede içerildiğini (Descartes'in *cogito* önermesini dışarıda bırakacak olursak) ortaya koymadık. Şu an elimizde sadece düşünce ve nesne/şey var. Örneğin bir nesne olarak masayı, düşünceye yerleştirdiğimizde "masa düşüncesi" ya da masa artık düşünceye ait olduğu için "düşüncenin masası" ortaya çıkar. Berkeleyci anlamda düşünürsek, zaten tüm nesnelere/şeylere düşünceye veya algılarımıza aittir. Çünkü "bir koku vardı demek koklandı, bir ses vardı demek işitildi demektir (...) şeylerin varlığı algılanmaktır." (1996: 37). Ancak bu "masa düşüncesi" ya da "düşüncenin masası" bir özne tarafından zaten en başta tecrübe edilmiş ve devinime uğramıştır. Bu devininin öznesi bizzat düşüncenin kendisi veya başka bir şey (örneğin

² Düşünce kavramı burada, "zihinsel şemanın deneyim ve devinim yoluyla sürekli bir akış halinde işlenmesi" anlamında kullanılmıştır. Bu anlamda düşünce, her türlü zihinsel içerik olarak anlaşılmalıdır.

düşünceyi kullanan herhangi bir varlık) olabilir. Bu önemli değildir. Bizim kanıtlamaya çalıştığımız şey esasen, mahiyeti fark etmeksizin bir öznenin düşünceden bağımsız düşünülmemeyeceğidir. Bunu güneş ve güneşin ısı arasındaki ilişkiye benzetebiliriz. Nasıl ki güneş ısıdan ayrı düşünülemez ve güneş bizzat ısı yayarak "ısı yaymak" yüklemine öznesi statüsü kazanır, aynı şekilde düşünce de nesneden ayrı düşünülemez ve düşünce bizzat "masayı düşünmek" yüklemine öznesi olmasından dolayı zorunlu bir "özne" olarak da karşımıza çıkar. Öyleyse, düşüncede *özne ve nesnenin* içerildiğini söylemek mümkün görünmektedir.

Bu zeminden hareketle, bu tartışmalarda, özneyi/kişiyi varsaymadan *kişinin devamlılık koşulları* üzerine getirilen çözümler daima eksik kalacaktır. Bu düşünceyi şu analogi ile destekleyebiliriz: Örneğin, bir cismin yere düşmesini açıklamak için dünyanın kütle çekimini hesaba katmak gerekir. Dünyanın kütlesi (özne), bir cisme bir kuvvet uygulayarak onun yere doğru hareket etmesine neden olur. Eğer dünyanın kütle çekimi (özne) göz ardı edilerek cisimlerin hareket koşulları açıklanmaya çalışılırsa, bu açıklamalar daima yetersiz kalacaktır.

Şimdi, kişi özdeşliği ve benlik tartışmalarının göbeğinde duran ve kişi özdeşliğinde "devamlılık" ortak ilkesinde buluşan John Locke, David Hume ve Derek Parfit'in temellendirmelerini kısaca aktarıp ardından ortak ilkelerine yönelik bir eleştiri yapabiliriz.

4. Kişi Özdeşliğinde "Devamlılık" İlkesi ve Bazı Tartışmalar

Kendini tanımlamanın ve kendini "kendinde" sabitleyen ilkeyi soruşturmanın zorluğu zihin felsefesinin önemle üzerinde durduğu bir konudur. Bu konuyu felsefi zeminde ilk defa *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme (An Essay Concerning Human Understanding)* eseriyle John Locke'un (1632-1704) ortaya koyduğu söylenebilir.

Locke'a göre, kişi özdeşliğinin belirlenimi "ruh" veya başka bir şey tarafından değil, ancak ve ancak kişinin kendini farklı zaman ve mekanlarda "kendi" olarak düşünmesini sağlayan "bilinç" yoluyla sağlanır (2023: 250). Böylelikle Locke, bilinç ve ruh arasında, onların doğası ve farklı özdeşlik koşulları olmalarına dair bir statü ayrımı yaparak; genelde *ölümsüz öz inancını* ve özelde *öte dünyalı dinlerin* doğuşundan günümüze süregelen ruhun kapsayıcı ve belirleyici rolünü zayıflatmakla birlikte benlik'in örtük olarak 'ruhun ölümsüzlüğü ve dolayısıyla ölüm ötesi hayat için ilgi konusu olması' fikrinin zeminini de büyük ölçüde değiştirmiştir. Çünkü Locke ile artık "kişi özdeşliği" ve "benlik" problemi, dini inançların sahipliğinde var olmaktan öteye geçerek felsefi bir problem niteliği kazanmıştır.

Öte yandan Locke'ta insan ve kişi özdeşliği arasında bir ayrım vardır. Örneğin kişi, düşünen ve ussal bir varlık olmasının ötesinde aynı zamanda o "...farklı zaman ve yerlerde kendini "kendi" olarak aynı düşünen varlık gibi görebilir; bunu doğruca, düşünceden ayrılamaz olan ... bilinç yoluyla yapar" (2023: 242). İşte, ikinci dereceden düşünce diyebileceğimiz bu yetimiz, kişi özdeşliğinin bir özelliği olarak kişiyi insandan ayıran yetimizdir. Söz gelimi, kişi özdeşliğinin koşulu ruha veya usa bağlı olmadığı gibi, insan özdeşliğinin koşulu da usa veya ruha³ bağlı değildir. İnsan özdeşliği, (kişi özdeşliğinden farklı olarak) sadece kendi türünün bir devamı (tüm canlılarda olduğu gibi) olmasına bağlıdır (Locke, 2023: 243-246).

Locke'a göre "kişi olmak"lığı sağlayan şey olarak "bilinç" daima duyum ve algılarımızla birlikte. Çünkü hangi hissi yaşarsak yaşayalım, o hissi yaşadığımızı biliriz. Örneğin, bir dağ gördüğümüz zaman, bir şeker tattığımız zaman veya bir gül kokladığımız zaman aynı zamanda bunları bir başkasının değil de kendimizin yaptığını biliriz. Bu bağlamda kişiliği sağlayan bilinç, geçmişteki kendine ulaşabildiği ölçüde geçmişinin bir devamı olarak şimdiki kendisiyle özdeş kalabilir. Locke, bu düşüncedeki güçlüğün, unutkanlarda ve uyuyanlarda bir özdeşlik kopmasına yol açacağını itiraf eder (2023: 243-244). Ancak yine kendisi buna cevap olarak, 'nasıl ki bir kimsenin dünkünden farklı bir elbise giymesi onu iki farklı kişi yapmıyorsa, aynı şekilde uyuyan veya unutkan biri, iki ayrı kişi olmaz çünkü bilinç dediğimiz şey, aralarda boşluklar olsa da değişik zamanlardaki anıları aynı kişide birleştirir' demektedir.

David Hume ise "benlik" dediğimiz şeyin izlenimine ve dolayısıyla tasarımına sahip olmadığımızdan hareketle, benliğin kendinde/ontolojik bir gerçekliği olmadığını ifade etmektedir (2015: 173). Bu bağlamda "ben" dediğimiz şey bir "sanı" olarak algılarımıza ve deneyimlerimize içkindir. Hume, bu durumun, derin bir uyku halinde olan kişilerde nasıl gerçekleştiğini şöyle ifade eder:

Bana kalırsa ben, benlik dediğim şeyin en yakınına girecek olursam, her zaman sıcaklık; ya da soğukluğun, ışık ya da gölgenin, sevgi ya da nefretin, acı ya da hazzın şu ya da bu tikel algısına çarparım. Hiçbir zaman benliğimi bir algı olmaksızın yakalayamam ve hiçbir zaman algıdan başka bir şey gözleyemem. Derin bir uyku esnasında olduğu gibi algılarım bir süre için ortadan kaldırılabilecek olursa, o süre boyunca benliğimi duyumsayamam ve var olmadığım hakikaten söylenebilir. (2015: 174).

³ Locke'a göre, insana özdeşliğini veren şeyin "ruh" veya "ussallık" olduğu yönünde yaygın kanılar bulunmaktadır. Bu bağlamda Locke, bir düşünce deneyi yapar. Örneğin, hiç tanımadığımız, dolayısıyla ussallığına hiç şahit olmadığımız bir insanla karşılaştığımızda, onda ne bir ruh ne de bir us belirtisi görmediğimiz hâlde ona yine de "insan" deriz. Öte yandan, felsefe yapan bir papağanla karşılaştığımızda, ona yine de "papağan" deriz. Tek farkla: birincisini "düşünemeyen insan," ikincisini ise "düşünen papağan" olarak tanımlarız. Bu yüzden Locke'a göre, insana özdeşliğini veren şey ussallık değildir. Keza, insana özdeşliğini veren şey ruh da değildir; çünkü aynı ruh bir başka bedene göç ettiğinde bu özdeşlik bozulacaktır (2023: 242).

Görüldüğü gibi Hume, yalnızca algıların canlı olması durumunda “benlik” algısının ortaya çıktığını ve deneyimlerin bir eşlikçisi olduğunu iddia eder. Söz gelimi, benlik sanısını algılamadaki eğilimimiz de alışkanlıktan kaynaklanır. Öyle ki Hume, sürekli yalan söyleyen güvenilmez bir adam örneği vererek deneyimler ile bu adam arasında bir analogi kurar ve deneyimlerimizin de bizleri “yalancı adam” gibi sürekli kandırdığını görseydik algılarımıza ve deneyimlerimize de güvenmez, böylelikle kendi anularımızdan (2020: 111-112) ve dolayısıyla benliğimizden şüphe duyardık’ düşüncelerine yer verir.

Bu zeminden hareketle ve özetle denilebilir ki Hume için “benlik algısı” üst üste binen algıların toplamından veya bir algı demetinden başka bir şey değildir. “Zihni oluşturanlar yalnızca ardışık algılardır” (2015: 173-174). Öyleyse Hume, “benlik” kavramına ontolojik bir statü atfetmemekle birlikte, bir “sanı” olarak gördüğü benliği “devamlı deneyimlerin” bir eşlikçisi veya toplamı olarak vaaz eder. Bu anlamda Hume, kişi özdeşliği problemini, ‘kendi benliğimiz hakkındaki algılarımızın, deneyimlerimizle nasıl yaratıldığı’ problematiği üzerinden okumaktadır.

Kişi özdeşliği problemini “devamlılık” ilkesi ile açıklamaya çalışan çağdaş yorumcular arasında zikretmemiz gereken en önemli isimlerden biri de Derek Parfit (1942-2017) olmalıdır. Parfit, bir kişinin birden fazla kişi olarak da var olabileceği bir görüşe ihtiyaç olduğunu söyleyerek (1971: 10) deneyimlerimizin toplamını diğer bilinçlere kopyalamak suretiyle, benliğin ontolojik statüsünü saha dışına itme imkânı üzerine odaklanır.

Parfit, bu amaç için “psikolojik devamlılık”⁴ kriterini önerir. Söz gelimi, ‘benimle aynı psikolojik devamlılığa sahip olan birinin veya birilerinin, benimle zaten eşdeğer olduğunu ve dolayısıyla benim var olup olmadığının bir önemi olmadığını, önemli olanın, benim gibi düşünen ve hisseden biri veya birilerinin varlığı olduğu’ görüşünü ileri süren Parfit’in, (Erhart, 2008: 34) “ben” kavramının varlığını savunmaya veya güçlendirmeye yönelik ileri sürülen “egoizm, yakın değil uzak ölüm korkusu, kişinin hayatının büyük bir kısmının geçip gitmiş olmasından duyduğu pişmanlık” (Parfit, 1971: 27) gibi inançlardan vazgeçtiğimiz takdirde, kişi kimliğinin kendiliğinden zayıflayacağını ve bunun ötesinde yok olacağını düşündüğü söylenebilir. Öyleyse, Parfit’e göre, kişi özdeşliği tartışmalarının esas önemi, ontolojik bir özdeşlik kriteri

⁴ Kişisel özdeşlikte “psikolojik devamlılık” koşulu ilk olarak John Locke tarafından ortaya atılmıştır. Ancak Locke, direkt olarak “psikolojik devamlılık” ifadesini kullanmaz. Bunun yerine bu kavrama denk düşen “bilincin devamlılığı” ifadesini kullanır. Locke’un ardından Sydney Shoemaker (bkz. *Self-knowledge and Self-Identity*, 1963) ve John Perry (bkz. *Identity, Personal Identity and the Self*, 2002) kişisel özdeşliği hafıza ve psikolojik devamlılık temelinde ele almıştır. Robert Nozick ise (bkz. *Philosophical Explanations*, 1981) bu tartışmayı “yakınlık ilişkisi” (*closest continuer*) kuramı ile geliştirmiştir. Buna göre, kişisel özdeşlik, bireyin geçmiş hâline en yakın devamlılık ilişkisini sürdüren varlık üzerinden tanımlanır.

olarak psikolojik devamlılığın gerçekleşip gerçekleşmediğidir. Öyle ki bu tartışmalarda Parfit'in en nihayetinde soracağı soru "kişi özdeşliği gerçekleşti mi?" değil "psikolojik devamlılık gerçekleşti mi?" olacaktır.

Öte yandan Parfit'in psikolojik devamlılık ilkesi absürt sonuçlara yol açtığı gerekçesiyle çokça eleştiriye maruz kalmıştır. Söz gelimi, X ancak ve ancak Y ile psikolojik bir devamlılığa sahip ise onunla aynı kişi olabilir argümanına yapılan itirazların ana teması çoğunlukla düşünce deneyleri olmuştur ve bu deneylerden en fazla bilinenlerden biri Bernard Williams'ın Charles, Robert ve G. Fawkes adlarıyla yarattığı karakterlerin hikyesidir (1957: 237).

Buna göre Charles bir sabah yüzyıllar önce yaşamış G. Fawkes adında bir askerin savaş deneyimlerinden özel hayatına kadar tüm anılarına sahip olarak uyanır. Kısacası Charles, Fawkes'in psikolojik özgeçmişine sahiptir artık, onunla psikolojik bir devamlılık içerisindedir. Bu durumda Charles ile Fawkes'in aynı kişi olduğunu söyleyebilir miyiz? Williams, düşünce deneyini daha da ileri bir seviyeye taşıyarak Charles'in kardeşi olan Robert'ın da bir sabah Fawkes'in hatıralarına sahip olarak uyandığını düşünmemizi ister. Bu durumda karşımıza şöyle bir sonuç çıkar: $A=C$, $B=C$, o halde $A=B$. Yani artık Charles ve kardeşi Robert da kişi olarak birbiriyle özdeşlerler çünkü aynı psikolojik özgeçmiş sahiplerdir.

Bu düşünce deneyinden hareketle Williams, Charles ile Robert'in aynı kişi olduğu savının açıkça saçma olduğunu ifade edecektir. Ancak her ne kadar absürt sonuçlara yol açsa da Parfit'in öne sürdüğü çözüm dallanma⁵ (*branching problem*)⁶ problemine güçlü bir çözüm olduğu gerekçesiyle önemsenir⁷ (Erhart, 2008: 24).

5. Kripke ve Katı Belirleyiciler

Eğer biz, kendimizde hiç değişmeden var kalan bir "ben" in varlığına rastlarsak, bununla kişi özdeşliğinin "devamlılık" koşullarını açıklayabiliriz gibi görünüyor. Söz

⁵ Dallanma (*branching problem*) problemi bir düşünce deneyidir: Buna göre, bir kişinin beyni iki yarım küreye bölünür ve her bir yarımı iki ayrı kişiye takmak suretiyle psikolojik devamlılık sağlanmaya çalışılır. Bu durumda asıl kişinin beynine sahip iki kişi olur ve eğer *kişi özdeşliği* beyinde olup biten bir şey ise iki kişiden hangisi asıl kişiyle özdeş olacaktır? Her ikisi birden olamaz çünkü özdeşlik birebir kurulan bir ilişkidir. Öte yandan, biri benimle özdeş ama diğeri değil demek de sorunludur çünkü neden biri özdeş oldu da diğeri olmadı sorusuyla karşılaşırız. Dallanma problemi için ayrıca bakınız Erhart, (2008).

⁶ Kimi yazarlar bu kavramı "çatallanma" olarak da çevirir. Ancak kaynak olarak kullandığımız Erhart'ın eserinde bu kavram "dallanma" olarak çevrildiği için bu terminoloji ile devam edeceğiz.

⁷ Konumuzun ana teması olmaması bakımından Parfit'in çözümüne odaklanmayıp, sadece bu çözümün (Erhart'ın belirttiği gibi) güçlü olduğundan dolayı önemsendiğini söylemekle sınırlı kalacağız.

gelimi, kişi özdeşliği tartışmalarının felsefi zemini veya en güçlü çözüm yolu budur. Bu bağlamda filozofların (Locke, Hume, Parfit) "kişi özdeşliği" ve "benlik" üzerine yaptığı tartışmalar, daima kişinin kendisiyle özdeş kalmasının bir koşulu olarak (farklı gerekçelerle de olsa) "devamlılık" ortak ilkesinde kendini göstermiştir. Örneğin Locke, "bilincin devamlılığı" kavramını kullanırken Hume ise kabaca "deneyimlerin devamlılığı" ifadelerine yer verir. Öte yandan Parfit, kişi özdeşliğini "psikolojik devamlılık" kavramıyla açıklamaya çalışır. Peki *kişi özdeşliği* probleminde bilinçsel/deneyimsel/psikolojik "devamlılık" mutlak bir ilke midir?

Söz konusu iddianın özeti şudur: Eğer A kişisi, B kişisi ile aynı bilinci, aynı deneyimleri veya aynı psikolojik devamlılığı paylaşırsa –bu ister nöron kopyalama makinesi ile olsun ister tanrısal bir inayetle olsun— A ile B arasında bir "kişi özdeşliği" ilişkisi vardır. Öyleyse biz, bu ilkenin dışında kalacak aykırı bir örnek verebilirsek bilişsel, deneyimsel veya psikolojik devamlılığın, kişi özdeşliği için "mutlak" bir koşul olmadığını ortaya koyabiliriz.

Kişisel özdeşliğin "mutlak" bir koşulu olarak öne sürülen "psikolojik devamlılık" ilkesine, Saul A. Kripke'nin katı belirleyiciler (*rigid designators*) kavramıyla itiraz edilebilir. Ancak, Kripke'nin kuramının daha iyi anlaşılabilmesi için, onun sözcüklerin adlandırılmasına ilişkin yaptığı açıklamaları ve hangi gerekçeyle neye karşı çıktığını görmek yararlı olacaktır.

Kripke, sözcüklerin anlamlarına ve gönderimde bulunma biçimlerine ilişkin olarak Bertrand Russell ve Gottlob Frege'nin Betimleyici Gönderim Kuramı'na (*Descriptivist Theory of Reference*) "modal argüman" ile itiraz etmektedir. Betimleyici Gönderim Kuramı'na göre, özel adların bir nesneye gönderimde bulunabilmesi, o nesnenin belirli bir betimleme aracılığıyla ifade edilmesini gerektirir. Örneğin, Ali'nin, "Orhan Veli"yi yalnızca "İstanbul'u Dinliyorum" adlı şiirin yazarı olarak tanınması durumunda, "Orhan Veli" ismi, Ali için bu betimleme ile eş anlamlı olacaktır (İnan, 2018: 84-86). Bu yaklaşıma karşı Kripke, modal argümanını kullanarak, özel adların, onları betimleyen ifadelerle neden eş anlamlı olmadığını göstermeye çalışır.

Kripke'nin bu gösterimi, "iki terim eş anlamlı ise bir tümce içinde biri yerine diğerini koyduğumuzda tümcenin anlamı ve doğruluk değeri değişmez" (İnan, 2018: 85) varsayımına dayanır. Buradan hareketle Kripke, Orhan Veli adının zorunlu olarak Orhan Veli'ye gönderimde bulunduğunu, ancak "İstanbul'u Dinliyorum'u yazan şair" betimlemesinin *olumsal* bir gönderim olduğunu savunur. Eğer bu iki ifade (Orhan Veli ve İstanbul'u Dinliyorum'un şairi) eş anlamlı olsaydı, "Orhan Veli, Orhan Veli olmayabilirdi" gibi bir çelişki ortaya çıkardı. Çünkü gerçekten de Orhan Veli "İstanbul'u Dinliyorum'un şairi" olmayabilirdi.

İşte Kripkeye göre “betimleyici gönderim” kuramının yarattığı problem buradadır. Çünkü betimleyici gönderim yoluyla ortaya çıkan ifadeler, katı belirleyici (*rigid designator*) terimler olamazlar. Öyle ki, katı belirleyiciler, şeylerin olduğundan başka bir şekilde düşünülmemeyeceği özel adlar, kişi zamirleri ve doğal tür terimlerine işaret eder (Kripke, 2001: 3-5). Bu anlamda katı belirleyiciler tüm mümkün dünyalarda aynı şeye gönderimde bulunan terimlerdir (eğer gönderimde bulunuyorlarsa). Eğer bir özdeşlik önermesi katı belirleyiciler içeriyorsa bu önerme tüm mümkün dünyalarda doğrudur yani zorunludur. Örneğin Aristoteles gibi özel adlar, “su” gibi doğal tür terimleri katı belirleyicilerdir (Garrett, 1998: 68). Ancak “Platon’un hocası Sokrates” gibi betimlemeler katı belirleyici değildir. Çünkü bu betimlemeyi mümkün bir başka dünyada başka bir varlık sağlayabilir.

Şimdi, bu zeminden hareketle, Kripke'nin bu kuramını "devamlılık" ilkesine uygulamayı deneyelim. Acaba, “kişi özdeşliği” ile “bilinçsel/deneyimsel/psikolojik devamlılık” eş anlamlı ifadeler midir? Ya da “kişi özdeşliği” gördüğümüz her yere “psikolojik devamlılık” ifadesini koyduğumuzda cümlenin anlamsal ve doğruluk değeri bir sapmaya uğrar mı? Kripkeci anlamda ifade edersek, örneğin “su” terimi geçen her cümlede onu “H₂O” ile değiştiresek herhangi bir anlamsal sapma yaşanmaz. Peki Locke, Hume ve Parfit’in ortak ilkelerine bunu uygulamayı deneyelim.

Anımsarsak, kişi özdeşliğinin koşulu, Locke'ta bilinç devamlılığı, Hume'da deneyimlerin devamlılığı ve Parfit'te psikolojik devamlılık ile ifade ediliyordu. Ancak Kripkeci bir anlamda ifade edersek iki şey bilinç, deneyim ve psikolojik olarak devamlı olduğu halde birbiri yerine kullanıldıklarında, anlamsal ve doğruluk değerlerinde bir sapma yaşanır ve bununla birlikte bilinç, deneyim ve psikolojik devamlılık gerçekleştiği halde kişi özdeşliğinin gerçekleşmediği mümkün bir dünya düşünülebilirse, “psikolojik devamlılık, psikolojik devamlılık değildir”⁸ gibi özdeşlik ilkesine aykırı bir sonuçla karşılaşırız. Eğer doğruluk ve anlamsal değer sapmaya uğrarsa, anlaşılacaktır ki bu iki kavram (kişisel özdeşlik ve psikolojik devamlılık) arasında bir eş anlamlılık söz konusu değildir. Bu anlamda bu terimler katı belirleyici (*rigid designator*) değildir. Şimdi bunu, “devamlılık” koşulunun gerçekleştiği ancak “kişi özdeşliğinin” gerçekleşmediği mümkün bir dünyanın varlığı üzerinden de test edeceğiz.

6. Meta-X Modeliyle Eleştiri

Bir düşünce deneyi yapıp mümkün bir dünya oluşturalım. Örneğin, bilinç düzeyleri arasında bir nitelik ayrımı vaaz eden “bilinç avcısı Meta-X”in dünyasına gidelim. Bu

⁸ Yukarıda işlenen “Orhan Veli, Orhan Veli olmayabilirdi” çelişik argümanı hatırlayalım.

dünyada, bilinç düzeyleri sanıldığı gibi tek tip olmak zorunda değildir çünkü bilinçler arasında bir alt-üst ilişkisi vardır. Öyle ki: Meta-X en gelişmiş bilince sahiptir ve insanların bilinçlerini çalabilen süper güçlü “mümkün” (*possible*) bir varlıktır. Bir bakışla, bir veya birden fazla kişinin *bilincini* kendi zihnine hapsedebilir ve istediğinde bu bilinçleri tek tek, istediğinde hepsini birden kullanabilir. Çünkü Meta-X'in süper kafatası, birden fazla bilince, deneyime ve psikolojiye ev sahipliği yapabilecek kadar gelişmiştir.

Şimdi, Meta-X, Bay-Y ve Bay-Z'nin bilincini ve dolayısıyla deneyimlerini çalmış olsun. Bu durumda Meta-X artık ikisinin de bilinç ve deneyimlerine sahiptir. Peki şimdi, Bay-Y ve Bay-Z, Meta-X ile kişi özdeşliğine sahip midir? Hayır, çünkü Meta-X, “Bay-Y” ile birebir aynı psikolojik devamlılığa sahip olabilir ancak bundan zorunlu olarak “Meta-X eşittir Bay-Y” sonucu çıkmaz, çünkü “Bay-Y” Meta-X'te içerilebilir ancak Meta-X, Bay-Y'den ibaret olmak zorunda değildir. Öte yandan, Meta-X, aynı anda hem “Bay-Y” hem “Bay-Z” ile psikolojik devamlılığa sahip olabilir veya onların deneyimlerini sahiplenebilir. Ancak her ikisiyle de özdeş olmayabilir. Bu argümanın sonuçları aşağıdaki gibidir:

- (i) Meta-X “Bay-Y” ile psikolojik devamlı ama “Bay-Y” ile özdeş değil.
- (ii) Meta-X “Bay-Z” ile psikolojik devamlı ama “Bay-Z” ile özdeş değil.
- (iii) Meta-X “Bay-Y + Bay-Z” ile psikolojik devamlı ama özdeş değil.
- (iv) O halde, psikolojik devamlılık, kişi özdeşliği için yeterli bir koşul değildir.

Görüldüğü gibi bilişsel, deneyimsel ve psikolojik devamlılık sağlandığı halde “kişi özdeşliği” ilişkisi kurulamamaktadır. Söz gelimi, Meta-X, “Y” ve “Z” ile psikolojik devamlılığa sahip olduğu halde hiçbirisiyle kişi olarak özdeş olmayacaktır çünkü tek tek hiçbirisi Meta-X kadar kapsamı geniş bir bilişe sahip olmayacaktır. Bu düşünce deneyi, kişi özdeşliğinde “devamlılık” koşulunun yeterli olmadığına dair argümanımızı desteklemektedir.

Daha iyi anlaşılması adına örneklemeyi somutlaştırabiliriz. Örneğin Tanrı⁹, tek tek tüm insanların bilincine, deneyimlerine ve psikolojik devamlılığına sahip olabilir ancak buradan ne Tanrının Ali, Veli ve Ayşe'yle kişi olarak özdeş olduğu sonucu çıkar ne de Ali, Veli ve Ayşe'nin Tanrıyla kişi olarak özdeş olduğu sonucu çıkar. Çünkü insan Tanrının sonsuz büyüklükteki bilinç düzeyine yetişemeyeceği ve Tanrı insanlar kadar

⁹ Burada *Tanrı* kavramı geleneksel anlamı ile sınırlandırılmamıştır. Buna göre örnekteki *meta-x* de bir Tanrı olabilir. Bu bağlamda kurulan analogi, tamamen “meta-x” kavramını dünyamıza yakınlaştırmaya yöneliktir. Çünkü inansak da inanmasak da “Tanrı” bir kavram olarak meta-x'ten daha fazla dünyamıza yakındır.

alçalamayacağı için (Tanrı tek tek tüm insanların psikolojik devamlılığına sahip olsa da) asla hiçbirisiyle özdeş olmayacaktır.

Öte yandan, Meta-X'te içerilen "Y" ve "Z" deneyimleri *devamlı* aktif olmak zorunda değildir. Çünkü Meta-X'in dilediği zaman Y veya Z'nin bilincini uyutabilme gücü olduğunu varsaymamızın önünde herhangi bir engel yoktur. Yani Meta-X, dilediği zaman Bay-Y'nin, dilediği zaman Bay-Z'nin ve dilediği zaman her ikisinin birden deneyimlerini paylaşabilir. Bu düşünce deneyi pratik olarak da imkânsız değildir çünkü eğer beyin nakli mümkünse ve kişilik beyinde olup biten bir şey ise aynı anda iki veya daha fazla kişinin beyni (ameliyatla beyinler küçültülerek veya kafatası büyütülerek) bir kişinin kafatasına nakledilebilir. Aynı zamanda, kişiye dilediği zaman istediği beyni aktif etme veya hepsini birden aktif etme kumandası verilebilir. Eğer, psikolojik devamlılığın, kişi özdeşliği için bir yeter-sebep olduğunu varsayarsak, bu varsayımın olası sonuçları aşağıdaki gibidir:

- (i) Kişi özdeşliği Meta-X'in dilemesine bağlıdır.
- (ii) Meta-X dilerse Bay-Y ile özdeş olabilir.
- (iii) Meta-X dilerse Bay-Y ile özdeş olmayabilir.
- (iv) Öyleyse, kişi özdeşliği olumsaldır.¹⁰

Görüldüğü gibi, tüm özdeşlik iddiaları zorunluluk içermesi gerekirken, sonuçta "devamlılık" ilkesini takiple "özdeşlik" olumsal bir nitelik kazandı.

Dahası, bu problemi Brian Garrett'ın "en iyi aday"¹¹ (*best candidate*) teorisi de çözememektedir. Çünkü Garrett'ın cevabı absürt sonuçlara yol açmaktadır. Örneğin, Meta-X'in beyninin bölünmesi durumunda en iyi adayın sağ beyin küresi (*righty*) olarak "Bay-Y" olduğunu varsayalım. Bu durumda "Bay-Y" ile Meta-X arasında bir kişi özdeşliği varsayılacaktır. Düşünce deneyini bir ileri seviyeye taşıyacak olursak Bay-Y de bir bölünme yaşayabilir ve Bay-Y, Lefty-1 ve Righty-1 olarak bölünebilir. Bay-Y'nin en iyi adayı Lefty-1 olursa bu durumda Lefty-1 ile Bay-Y arasında bir kişi özdeşliği varsayılacaktır. Bu düşünce deneyini tek bir atom kalıncaya kadar devam ettirdiğimizi varsaydıığımızda Meta-X ile bir atom tanesi arasında kişi özdeşliği varsaymamız gerekecektir. Mantıksal bir dizge şeklinde gösterelim:

¹⁰ Kişi özdeşliğini *olumsal* olarak ifade etmekten kastımız yalnızca şudur: Kişi özdeşliğinde "psikolojik devamlılık" ilkesi, filozofların (Locke, Hume, Parfit) iddia ettiği gibi zorunlu bir ilke değildir.

¹¹ Örneğin, bir beyin bölünmesi senaryosunda, bir kişinin beyninin sağ ve sol yarım küreleri iki ayrı vücuda dağıtılsa, hangi vücudun orijinal kişinin kimliğini taşıdığı sorusu ortaya çıkar. "En iyi aday" teorisi, bu durumda orijinal kişiyi en iyi temsil eden vücudu seçmeyi önerir. Eğer iki vücuttan biri diğerine göre daha fazla orijinal kişinin özelliklerini taşıyorsa, bu vücut "en iyi aday" olarak kabul edilir (Garrett, 1998: 67-70).

- (i) Meta-X, Bay-Y ile özdeşdir.
- (ii) Bay-Y, Lefty-1'e özdeşdir
- (iii) Lefty-1, (...) Bir Atoma özdeşdir
- (iv) O halde Meta-X bir atoma özdeşdir.

Anlaşıldığı üzere bu türden bir mantıksal dizge her ne kadar geçerli¹² olsa da gerçek hayatta bir "kişi"nin bir atoma özdeş olması absürt bir sonuç olarak algılanacaktır. Söz gelimi, meta-x'in bir atoma özdeş olması, en büyüğün en küçüğe özdeş olması demektir ki bu mantıksal olarak da çelişiktir. Çünkü en büyüğün en küçüğe eşit olduğunu söylemek, en büyüğün en büyük olmayana eşit olduğunu söylemek anlamına gelir. Bu da siyahın, siyah olmayan ile özdeş olduğunu söylemek gibi çelişik olacaktır.

Ancak bu türden bir akıl yürütmeye verilecek olası bir karşı-cevap şöyle olabilir: Bilime göre beyin hemisferlerinden¹³ sonraki aşamalarda, bilinç ve psikoloji devamlılığı korunamaz, bu yüzden bu akıl yürütme hatalıdır. Ancak, "bilime göre" ifadesi yanıltıcı olabilir, çünkü bilim henüz bilinç ve beynin ilişkisini tam anlamıyla çözebilmiş değil. Eğer bilincin belirli bir bölgeden sonra kaybolduğunu iddia ediyorsanız, bu mevcut teorilere dayalı bir yorumdur, ancak kesin bir bilgi değildir. Bilinç dediğimiz yapının muğlak ve karmaşık oluşuna dair daha detaylı açıklama için üçüncü bölüme tekrar bakılabilir.

Öte yandan, "beyni bölmek" bir düşünce deneyi olarak tasarlanmıştır ve bilimin bu tür soyut senaryolar için kesin bir cevap vermesi beklenemez. Bizim argümanımız, bilinç dediğimiz şeyin bir bütünlükten çok, bir sistemin sonucu olabileceği fikrine dayanıyor. Bununla birlikte, zihin ve bilinç, yalnızca beynin belirli bir yapısına bağlı ise, bu durumda bile bu yapının ne kadar bölünebilir olduğuna dair kesin sınırlar yoktur. Eğer hemisferlerden sonraki aşamalarda bilinç kayboluyorsa, bu kaybın sebebi sistemin işlevselliğinin bozulması mı yoksa bilinç denen fenomenin daha küçük parçalarda ortaya çıkamaması mı? Bu, hala açık bir soru.

Son olarak, "bilime göre bilinç yok olur" demek epistemolojik bir iddiadır. Ancak bilimin, bilinç gibi subjektif deneyimlere erişimi yoktur. "Mary'nin Oda Deneyi"¹⁴ tam olarak bunu ifade eder.

¹² Mantıktaki "a=b, b=c, c=d, o halde "a=d" akıl yürütmesi kullanılmıştır. Bu akıl yürütme meta-x kavramı için kullanıldığında (meta-x'in veya tanrının bir atoma özdeş olması gibi) absürt sonuçlara yol açacaktır.

¹³ "Hemisfer" terimi, beynin sağ ve sol yarım kürelerini ifade etmek için kullanılır ve Latince "yarık küre" anlamına gelen "*hemisphere*" kelimesinden türetilmiştir.

¹⁴ Mary'nin Oda Deneyinde, bilim insanı Mary siyah-beyaz bir odada renkli deneyimlerden tamamen yoksun bir şekilde büyür. Tüm renklerle ilgili bilimsel bilgileri bilmesine rağmen, renkleri ilk kez gördüğünde yeni bir şey öğrenip öğrenmediği sorgulanır. Cevap olumludur, yani Mary yeni bir şey öğrenmiştir. Bu deney, "qualia" denilen öznel deneyimlerin, sadece fiziksel bilgiyle açıklanamayacağını ve bilinçli-öznel

7. Sonuç

Derinlemesine incelendiğinde kökleri, insanda ölümsüz bir özün varoluşuna dayanan inançların doğuşuna kadar geri götürülebilecek olan kişi özdeşliği ve onun belirlenimi olarak "benlik" algısı, çoğu zaman öte dünyalı dinlerin sahipliğinde ruhun ölümsüzlüğüyle ilişkilendirilmiş bir varsayım olarak karşımıza çıkar. Ancak John Locke ile bu problem felsefi zemine taşındıktan sonra "kişi özdeşliği" salt inançların sahipliğinden düşürülmüş ve düşünümsel bir zemin üzerine yükselmiştir.

Locke, ben'e ontolojik bir statü atfetmekle birlikte, kişi özdeşliğini bilincin devamlılığına bağlı kıldı. Buna göre, uyku ve hafıza kaybı gibi hallerden kaynaklanan bilinç kopmalarında dahi, yine bizzat bilincin kendisi, aralardaki boşlukları doldurabilir ve dolayısıyla kişi özdeşliğini garanti edebilir. David Hume ise Locke'tan farklı olarak ben'i *ontolojik statüsünden* düşürdü ve onu bir "sanı" olarak algılar demetine indirgedi. Ancak Locke'a benzer olarak da 'devamlılık' kriterini kullandı ve deneyimlerin devamlılığı olmadığı bir ben'den söz edilemeyeceğini vaaz etti. Buna göre uyuyan kişilerin bir 'ben' algısı olmamasından hareketle, ben'in esasen yok olduğunu ileri sürdü. Derek Parfit ise "dallanma" problemine bir çözüm olarak, önemli olanın kişinin sayısal/ontolojik varlığı olmadığını, öyle ki birebir aynı psikolojik devamlılığa sahip başka birinin zaten ben'e eşdeğer olduğunu iddia etti. Burada şunu ifade etmek gerekir ki Locke, Hume ve Parfit her ne kadar bilinç, deneyim ve psikoloji olarak farklı kavramlar kullansalar da esasen üç düşünür de bu kavramları aynı anlama işaret ederek kullanır. Sadece, bu kavramları dayandırdıkları teorileri farklılık gösterir. Bu bağlamda biz de bu makalede tüm "devamlılık" çeşitlerine (örneğin cisimlerin devamlılığı) değil, bilincin, deneyimlerin veya psikolojinin devamlılığına karşı argümanlar geliştirdik.

Bu anlamda, Locke, Hume ve Parfit ekseninde gerçekleşen tüm bu tartışmalarda bizzat "devamlılık" ilkesinin kendisi bir problematik haline getirilmedi. Biz bu zeminden hareketle, "devamlılık" kriterinin bizzat kendisini bir problematiğe dönüştürüp, bunun reddinin imkânı üzerine bir düşünce deneyi geliştirerek Kripkeci anlamda "devamlılık" koşulunun sağlandığı ancak kişi özdeşliğinin sağlanmadığı "mümkün" bir dünyanın var olabileceğini "Meta-X" örneğiyle göstermeye çalıştık. Buna göre, bilinç düzeyleri tek tip olmak zorunda değildir ve üst bilinçlerin, kendinden bir şey eksilmeden alt bilinçleri hapsedebileceği ancak alt bilinçlerin, üst bilinçler üzerinde bu türden bir tahakküm kuramadığı mümkün bir evrende "devamlılık" iddiasının mutlak bir koşul olmadığını göstermeye çalıştık.

---

deneyimlerin, fiziksel verilerden daha fazlasını içerdiğini öne sürer. (bkz. Frank Jakson, "epiphenomenal qualia" 1982).

Sonuç olarak, bu makalenin temel iddiası, kişi özdeşliğinde özneyi/ben'i şart koşmadan yapılan yorumlamalar Descartes'in *cogito* argümanı kullanılarak eleştirilmesinin ardından, kişi özdeşliğinin temellendirilmesi için sıkça başvurulan "devamlılık" teriminin Kripkeci anlamda katı belirleyici (*rigid designators*) olmadığı ve bilinç düzeyleri arasında gerçekleşebilecek mümkün bir evrende bu ilkenin yeter-sebepl bir ilke olmadığıdır.

8. Kaynakça

- Berkeley, G. (1996). *İnsan Bilgisinin İlkeleri Üzerine*. Çev. Halil Turan. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Brentano, F. (1995[1874]). *Psychology from an Empirical Standpoint*. Çev. A. C. Rancurello, D. B. Terrel ve L. L. McAliser. London and NY: Routledge.
- Chalmers, D. J. (2007). "The Hard Problem of Consciousness." In M. Velmans & S. Schneider (Der.), *The Blackwell companion to consciousness* içinde (s. 225-235). <https://doi.org/10.1002/9780470751466.ch18>
- Demirbaş, İ. (2024). "Kişisel Özdeşlik ve Beden." *ViraVerita* 20: 216-240. <https://doi.org/10.47124/viraverita.1558985>
- Descartes, R. (2019). *Meditasyonlar*. Çev. Engin Sunar. İstanbul: Say Yayınları.
- Erhart, I. (2008). *Ben Neyim? Kişiler ve İnsanlar Üzerine Bir Çalışma*. Çev. Egemen Demirciođlu. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Gaarder, J. (1995). *Sofie'nin Dünyası*. Çev. Gülay Kutal. İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Garrett, B. (2002[1998]). *Personal Identity And Self-Consciousness*. Routledge, NY: Taylor & Francis e-Library.
- Harris, W. (2022). *Heraclitus: The Complete Fragments Translation and Commentary and The Greek* (1. Baskı). Middlebury College.
- Harris, S. (2014). *İnancın Sonu*. Çev. Tunç Tuncay Bilgin. İstanbul: Kuzey Yayınları.
- Heraclitus. (2020). *Fragmanlar*. Çev. C. Cengiz Çevik. İstanbul: Kültür Yayınları.
- Hume, D. (2015). *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*. Çev. Ergün Baylan. Ankara: Bilge Su Yayınları.

- Hume, D. (2020). *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma*. Çev. Ferit Burak Aydar. İstanbul: Kültür Yayınları.
- İnan, İ. (2018). *Dil Felsefesi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Kant, I. (1993). *Arı Usun Eleştirisi*. Çev. Aziz Yardımlı. İstanbul: İdea Yayınları.
- Kripke, S. A. (2001). *Naming and Necessity*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Locke, J. (2023). *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*. Çev. Vehbi Hacıkadiroğlu. Ankara: Serbest Kitaplar.
- Onur, F. (2023). "Kişisel Kimlik için Kriter Arayışı: Sezgilerin Çatışması." *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(44): 169-190.
<https://doi.org/10.21550/sosbilder.1179213>
- Parfit, D. (1971). "Personal identity." *The Philosophical Review*, 80(1): 3-27. Alındığı URL: <https://www.uvm.edu/~lderosse/courses/metaph/Parfit%281971%29.pdf>
- Platon. (2022). *Phaidon*. Çev. Furkan Akderin. İstanbul: Say Yayınları.
- Russell, B. (2022). *Batı Felsefesi Tarihi: Modern Felsefe*. Çev. Ahmet Fethi. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Şerebiyani, M. S. A. (2022). "Naturalizm ve Fizikalizm: Yeni Ateizmin Bâtlı Önergeleri" *Misbah, İslami Düşünce ve Araştırma Dergisi*, 18: 107-123. Alındığı URL: <https://www.misbahdergisi.com/naturalizm-ve-fizikalizm-yeni-ateizmin-batil-onermeleri/>
- Williams, B. (1957). "Personal identity and individuation" *Proceedings of the Aristotelian Society*, 57: 229-252. <https://doi.org/10.1093/aristotelian/57.1.229>
- Yalçın, Ş. (2003). "Descartes ve Özne Olarak Benlik" *Felsefe Dünyası*, 2(38): 107-118. Alındığı URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1870191>